

L'UBOR KRÁLIK*

**Nový etymologický časopis zo Skopje
(*Etymologica Macedonica*. Македонско списание за етимологија.
Година I, 2023. 175 стр. ISSN 2955-2184)¹**

KRÁLIK, L.: A new etymological journal from Skopje (*Etymologica Macedonica*. Macedonian journal of etymology. Vol. I, 2023. 175 pp. ISSN 2955-2184). *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No x, pp. 184-188 (Bratislava).

The article reviews the first volume of *Etymologica Macedonica* (2023), a new scholarly journal of etymology initiated by the Krste Misirkov Institute for the Macedonian Language in Skopje, North Macedonia. In this context, the author also points out some particular issues of Slavonic etymology and etymological lexicography (etymological journals published in Slavonic countries, treatment of Macedonian lexis in the academic Bulgarian Etymological Dictionary, need for a separate etymological dictionary of Macedonian, etymological dictionaries of the successor languages of Serbo-Croatian, etc.).

Slavonic languages, Macedonian, Etymology, Lexicography, Etymological dictionaries.

Nebýva zrejme bežnou praxou začínať informáciu o novej zahraničnej publikácii pripomenutím stavu na Slovensku, v tomto prípade to však považujeme za potrebné. Pred vydaním nášho etymologického kompendia² sme sa v slovenských vedeckých a kultúrnych kruhoch občas stretávali s oprávnenou výčitkou, že – odhliadnuc od špecifickej situácie časti nástupníckych jazykov niekdajšej srbochorvátčiny a tzv. slovanských spisovných mikrojazykov – slovenčina a macedónčina zostávajú poslednými slovanskými jazykmi, pre ktoré neexistujú samostatné etymologické slovníky.³

S príslušným časovým odstupom možno konštatovať, že takáto situácia sa začína meniť aj v prípade macedónčiny. V posledných rokoch získal etymologický výskum macedónskeho jazyka inštitucionálnu podporu, o čom svedčia nielen nové projekty macedónskej etymologickej lexicografie (porov. o nich nižšie), ale aj vznik samostatného vedeckého periodika s príslušným tematickým zameraním, ktorého prvé číslo chceme predstaviť čitateľom *Slavica Slovaca*.

* PhDr. Ľubor Králik, DSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: lubor.kralik@juls.savba.sk, ORCID 0000-0003-3139-6768.

¹ Príspevok vznikol v rámci realizácie grantového projektu VEGA č. 2/0123/22 *Slovanský jazykový atlas (slovenská účasť na medzinárodnom projekte)*.

² Králik, Ľ.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2015. 704 s. – 2., opravené vyd. Bratislava: Veda, 2019. 704 s.

³ „Srbochorvátskym“ etymologickým slovníkom je *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1971–1974; 4 zv.), posmrtné vydané dielo záhrebského romanistu P. Skoka (1881–1956). Pokiaľ ide o zmienené nástupnícke jazyky srbochorvátčiny, koncom 90. rokov minulého storočia začal belehradský Ústav srbského jazyka Srbskej akadémie vied a umení vydávať podrobný *Етимолошки речник српског језика* (ukážkový zväzok s názvom *Огледна свеска* vyšiel r. 1998; v r. 2003–2023 boli vydané 4 zväzky, obsahujúce lexiku začínajúcu sa na písmená *А – Ђ*); zmienené pracovisko zároveň pripravuje dvojzväzkové etymologické kompendium, spôsobom spracovania zohľadňujúce potreby širšej verejnosti. Chorvátčina získala r. 1993 k dispozícii jednozväzkový *Hrvatski etimološki rječnik* od A. Gluhaka; záhrebský Ústav chorvátskeho jazyka a jazykovedy vydal v r. 2016–2021 dvojzväzkový *Етимолошки речник хрватског језика*. Bez samostatných etymologických slovníkov nateraz zostávajú bosniacky a čiernohorský jazyk.

Základné informácie o časopise *Etymologica Macedonica*, ktorého vydavateľom je Ústav macedónskeho jazyka Krsteho Misirkova ako súčasť Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Skopje, prináša úvodný predslov od redakčnej rady (s. 5-6). Prvé číslo periodika je venované 70. výročiu vzniku ústavu (s. 6), ktorého rozhodnutie založiť takýto špecializovaný časopis vyplynulo z okolností, že v súčasnosti sa „prioritnou úlohou“ uvedeného lingvistického pracoviska stalo vypracovanie „solídneho etymologického slovníka macedónskeho jazyka“; nové periodikum môže poskytnúť priestor aj na riešenie odborných problémov súvisiacich s prípravou takéhoto diela (porov. s. 5). – V predslve takisto nachádzame informácie o obsahovej štruktúre časopisu. Prvé číslo obsahuje rubriky *Поводи*, *Навраќања* a *Нови трудови* (porov. o nich nižšie); perspektívne sa počíta aj s ďalšími rubrikami, ktoré budú venované recenziám odbornej literatúry a informáciám o aktuálnom vedeckom dianí.

Rubrika s názvom *Поводи* (voľne preložiteľné azda ako Príležitostné texty; od maced. *повод* „podnet, príčina a pod.“, porov. i maced. *по повод на* „z dôvodu niečoho, v súvislosti s niečím“) prináša dva materiály. – V prvom z nich (*Etymologica Macedonica во пресрет на 70-годишниниот јубилеј на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје*, s. 9-18) hlavný a zodpovedný redaktor časopisu G. Cvetanovski poukazuje na význam jazyka ako faktora národnej identity a súčasti duchovného kultúrneho dedičstva. V naznačenom kontexte o. i. pripomína polemiky súvisiace s dokazovaním „príslušnosti macedónskych dialektov k jednému alebo druhému susednému jazyku“ (s. 11), pričom uvádza aj prehľad starších (do 19. stor.) prameňov obsahujúcich macedónsky lexikálny materiál (s. 12). Autor konštatuje, že systematický výskum macedónskeho jazyka, ktorý sa začal až po 2. svetovej vojne vďaka vzniku macedónskych národných inštitúcií v bývalej juhoslovanskej federácii, priniesol i nové poznatky etymologického charakteru – svedčí o tom rozsiahly zoznam macedónskych lingvistov, ktorých práce zasahujú do etymologickej problematiky; osobitnú pozornosť si zaslúžia monografické publikácie z oblasti jazykových kontaktov (grécizmy v macedónčine: A. Tachovski, M. Argirovski; turcizmy: O. Jašar-Nasteva; romanizmy: M. Aleksoska-Čkatroska). Už v 70. a 80. rokoch minulého storočia sa objavovali úvahy o zostavení macedónskeho etymologického slovníka, k praktickej realizácii takéhoto projektu sa však neprikróčilo. Ako upozorňuje G. Cvetanovski, v posledných troch desaťročiach vyšlo množstvo rôznych prác (slovníky, jazykové atlasy, vedecké štúdie) z oblasti lexikológie súčasného spisovného jazyka, ale aj dialektológie, dejín jazyka a onomastiky; takéto diela zároveň prinášajú cenný materiál pre etymologický výskum (porov. s. 13). – Súčasťou tohto textu je aj smernica (упаство) obsahujúca zásady vydávania časopisu *Etymologica Macedonica* (s. 14-18), v ktorom sa budú publikovať vedecké práce z oblasti macedónskej, balkánskej, slovanskej a indoeurópskej etymológie; periodikum bude vychádzať jedenkrát za rok v tlačenej aj elektronickej verzii, ktorá bude k dispozícii na webovej stránke vydavateľa (porov. článok 3). Pozornosť si zaslúži o. i. fakt, že časopis môže mať okrem redakčnej rady aj medzinárodný poradný výbor, zložený z domácich i zahraničných odborníkov (porov. články 7, 8 a 11), čo je akiste dôležité z hľadiska etablovania nového periodika v medzinárodnom vedeckom kontexte.⁴

⁴ Na tomto mieste sa žiada pripomenúť, že v súčasnej slovanskej etymológii neexistuje periodikum podobného druhu. V r. 1960–1993 vydala Moskovská štátna univerzita 10 zväzkov zborníka *Этимологические исследования по русскому языку*, v Sverdlovsku (dnes Jekaterinburg) vychádzala samostatná zborníková séria s názvom *Этимологические исследования* (1978–2003, 8 zväzkov). V medzinárodnom meradle bol zrejme najznámejší zborník *Этимология*, ktorý v r. 1963 – 2012 vydával moskovský Ústav ruského jazyka V. V. Vinogradova Akadémie vied ZSSR (neskôr Ruskej akadémie vied; spolu 30 zväzkov); od r. 2015 vychádzajú pod takýmto názvom monotematické vydania časopisu *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*, založeného r. 2013 (zatiaľ 3 etymologické čísla). Ďalším špecializovaným periodikom (so širším zameraním na jazyky eurázijského areálu) boli *Studia Etymologica Cracoviën-*

V druhom príspevku uvedenej rubriky (*70 години Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје*, s. 19-22) bilancuje E. Jovanova-Grujovska, riaditeľka Ústavu macedónskeho jazyka, vedeckú činnosť a publikačné výstupy tohto lingvistického pracoviska za 70 rokov jeho existencie.

Nasleduje rubrika *Нávraty (Навраќања)*, ktorej trvanie sa predpokladá „aspoň v blízkej budúcnosti“ (s. 5) a ktorej cieľom je opätovná publikácia hodnotných starších vedeckých textov. – Otvára ju štúdia P. Ilievského (s. 25-43) o jazykovej problematike starovekej Macedónie v antickom a ranobyzantskom období. Autor uvádza prehľad lexikálneho materiálu, ktorý sa interpretuje ako pochádzajúci z jazykov národov starého Balkánu (antickí Macedónci, Frýgovia, Pelasgovia a i.); vzhľadom na neexistenciu zachovaných súvislých textov v príslušných jazykoch ide najmä o glosy zaznamenané autormi písucimi po grécky a latinsky, ako aj o materiál starej toponymie a antroponymie. Pre etymologický výskum súčasnej macedónčiny ako slovanského jazyka je táto problematika dôležitá vzhľadom na skutočnosť, že Slovania, ktorí prichádzali do tejto časti Balkánu od 6. stor., mohli v kontakte s paleobalkánskymi etnikami preberať do svojich nárečí aj lexikálne prvky z ich jazykov. – Príspevok D. Tomovského (s. 55-67) analyzuje macedónske lexémy, ktoré sú v zmysle autorovej interpretácie starými výrazmi domáceho pôvodu, pričom ich formálna stránka reflektuje variantnosť indoeurópskych koreňov, ktoré sa v nich zachovali. – Naopak, ako nedomáce výrazy s etymologickými východiskami v kontaktných neslovanských jazykoch možno interpretovať názov nádoby *кондир*, *крондир* (porov. etudu A. Tachovského na s. 45) či substantívum *рештел*, doložené z ľudových piesní (pravdepodobne „nájomný robotník a pod.“; porov. príspevok M. Petruševského, s. 51-54). – Bohatý jazykový materiál prináša štúdia M. Kiš(ovej) o metaforických pomenovaniach dúhy v macedónskych nárečiach (s. 69-78), ktorá zároveň ilustruje dôležitosť sémantiky i širšieho kontextu tradičnej ľudovej kultúry pre etymologický výskum. – Špecifickej problematike etymologizácie onymického materiálu sú venované príspevky B. Koneského o miestnom názve *Побужје* (s. 47-49) a M. Argirovského o macedónskom exonyme *Костур*, označujúcom grécke mesto Kastoria (s. 79-82). – Rubriku *Нávraty* uzatvára rozsiahlejší text O. Jašar-Nastevovej (s. 83-97), pôvodne publikovaný r. 1965 a prinášajúci prehľad dobovej slovanskej etymologickej lexikografie. Slovenského čitateľa môže zaujať aj stručná informácia v poznámke č. 17 („Pokiaľ je nám známe, v Bratislave sa pracuje na príprave samostatného etymologického slovníka slovenského jazyka“ – s. 89), v slavistickom kontexte sú však stále aktuálne niektoré iné autorkine konštatovania. Ako o. i. pripomína O. Jašar-Nasteva, prvým južnoslovanským jazykom, ktorý získal k dispozícii etymologický slovník, bola bulharčina; stalo sa tak vďaka dielu S. Mladenova, vydanému r. 1941. Druhým etymologickým slovníkom bulharského jazyka je akademický *Български етимологичен речник* (ďalej BER), vychádzajúci od r. 1962⁵ a usilujúci sa obsiahnuť lexiku súčasnej spisovnej bulharčiny i bulharských nárečí. Pri charakteristike lexikografickej koncepcie BER autorka upozorňuje, že pre etymologizované bulharské výrazy (heslové slová v BER) sa uvádzajú paralely z iných slovanských jazykov, medzi ktorými „nefiguruje macedónsky jazyk. Táto skutočnosť je osobitne prekvapujúca vzhľadom na to, že v BER sa v hojnej miere (најобилно) využíva všetok lexikálny materiál macedónskych nárečí, ba i všetok

sia, vydávané každoročne v r. 1996–2015 Jagelovskou univerzitou v Krakove (vyšlo 20 ročníkov). Do inej scientometrickej kategórie patrí – napriek podobnému názvu – knižná séria *Studia etymologica Brunensia* (od r. 2000, doteraz 29 zväzkov), v ktorej etymologické oddelenie Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brne vydáva zborníky (najmä z pravidelných brnianskych medzinárodných etymologických sympózií) a etymologické monografie.

⁵ R. 2017 vyšiel 8. zväzok tohto významného diela slovanskej etymologickej lexikografie, obsahujúci heslá *мѣсам* – *фякалка*.

materiál macedónskych argotov (тајни јазици). Takéto nezohľadňovanie macedónskeho jazyka nepochybne znižuje vedeckú objektivitu BER, keďže existencia macedónčiny ako samostatného jazyka je dávno prijatý fakt (v iných novších etymologických slovníkoch sa macedónsky materiál uvádza samostatne)“ (s. 94).⁶

Rubrika venovaná novým prácam (*Нови трудови*) obsahuje dva príspevky, ktorých autorom je G. Cvetanovski (*Етимолошки речник на македонскиот јазик и Македонски етимолошки речник – концепција*, s. 101-106; *Македонски етимолошки речник – прилог на буквата А*, s. 107-174). Keďže obidva texty vzhľadom na svoju tematiku úzko súvisia, resp. sčasti sa obsahovo prelínajú, považujeme za vhodné poukávať o nich spoločne.

Ústav macedónskeho jazyka dňa 4. februára 2022 oficiálne schválil ako vedecký projekt tohto pracoviska zostavenie Etymologického slovníka macedónskeho jazyka (*Етимолошки речник на македонскиот јазик*; ďalej ERMJ); hlavným riešiteľom projektu sa stal G. Cvetanovski (porov. s. 108). ERMJ je zamýšľaný ako tezaurus, ktorý by mal obsiahnuť „štandardný jazyk, jazyk ľudovej prózy a poézie, jazyk umeleckej literatúry, hovorový jazyk, ako aj nárečia celého etnického územia“ (s. 102), resp. i lexiku macedónskej onymie (porov. s. 107). Príprava takéhoto diela je nepochybne časovo náročnou úlohou, ktorá si zároveň vyžaduje adekvátne personálne zabezpečenie („práca mnohých pokolení lingvistov, trvajúca viac desaťročí“, s. 102; porov. i nižšie); vzhľadom na dlhodobu pociťovanú potrebu etymologického slovníka – osobitne naliehavú v situácii, keď „takmer všetky slovanské a balkánske jazyky majú etymologický slovník, niektoré z nich aj viac ako jeden“ (s. 101) – sa preto pristúpilo aj k príprave Macedónskeho etymologického slovníka (*Македонски етимолошки речник*; ďalej MER) ako populárno-vedeckého diela, spracovávajúceho základný slovný fond macedónčiny. (Rozdiely v lexikografickej koncepcii ERMJ a MER sa názorne ilustrujú na macedónskej spojke *a*, predstavujúcej – vzhľadom na existenciu ďalších homonym – heslové slovo *a'* a spracovanej v podobe dvoch odlišných hesiel, ktoré sa paralelne uvádzajú na s. 103-105.)

Populárno-vedecký MER bude obsahovať okolo 15-tisíc hesiel, resp. cca 50-tisíc výrazov (vrátane derivátov od heslových slov). Dielo má mať tri zväzky; G. Cvetanovski ako autor MER predpokladá, že slovník „bude dokončený do prvej polovice r. 2024. Medzitým sa začne s prácou na prvom zväzku ERMJ“ (s. 102). Pokiaľ ide o samotný MER, prvé číslo nového časopisu prináša aj heslá začínajúce sa na písmeno *A*, ktoré boli zaradené do slovníka (s. 116-174; podľa našich výpočtov viac ako 230 hesiel); podrobný rozbor lexikografickej koncepcie aplikovanej pri ich tvorbe už prekračuje rámec našej informácie o novom vedeckom periodiku, preto ho na tomto mieste neuvádzame.

Obsah prvého čísla časopisu *Etymologica Macedonica* svedčí o ambiciózných plánoch skopjanského Ústavu macedónskeho jazyka. Vznik nového etymologického pracoviska v ďalšej slovanskej krajine – i nového vedeckého periodika ako jeho publikačnej platformy – možno len uvítať; zároveň oceňujeme, že severomacedónski kolegovia si plne uvedomujú ťažkosti, aké môžu sprevádzať počin tohto druhu („Každý začiatok je ťažký...“ – s. 101). Zdá sa, že v aktuálnej fáze ide najmä o otázku personálneho obsadenia príslušnej lingvistickej disciplíny. Vedúci projektu ERMJ konštatuje, že by sa dali využiť kádrové zdroje, ktorými disponuje Ústav macedónskeho

⁶ Porov. k tomu i dobové vyjadrenie slovenského etymológa Š. Ondruša: „Autori [BER – L. K.] o dvadsaťročnej existencii jedného slovanského spisovného jazyka hrobovo mlčia. Chápeme citové, politické a či ja viem aké ešte dôvody tohto hrobového mlčania. Avšak veda musí opisovať to, čo existuje, nie to, čo by si vedec želal, aby existovalo alebo neexistovalo. Mlčanie Bulharského etymologického slovníka o jednom slovanskom spisovnom jazyku je veľkým hriechom proti vede, hoci môže byť poklonou politike...“ (Ondruš, Š.: Kam sme dospeli v slovanskej etymológii. In: *Slavica Slovaca*, 1969, roč. 4, č. 3, s. 252).

jazyka, pričom neskôr by sa do projektu zapojili ďalší špecialisti (balkanológovia, romanisti atď.; porov. s. 105-106). Na základe toho by azda bolo možné dospieť k záveru, že časť súčasných pracovníkov ústavu sa vo svojej výskumnej činnosti eventuálne preorientuje na etymológiu – dodajme, že aj G. Cvetanovski sa k etymologickej problematike dostal vďaka aktívnemu pôsobeniu v oblasti dialektológie, ktorú spája s etymológiou potreba riešiť rôzne (a neraz nesmierne zložité) otázky súvisiace s pôvodom nárečovej lexiky. Pre zaujímavosť takisto uvedme, že v rámci jeho slavistického rozhľadu, nevyhnutného pre prácu v oblasti etymologického výskumu ktoréhokoľvek slovanského jazyka, zaujíma významné miesto aj slovenčina: G. Cvetanovski je redaktorom a jedným zo spoluautorov prvého slovensko-macedónskeho slovníka.⁷

Na záver pripomeňme aspoň slová predstaviteľky brnianskeho etymologického centra I. Janyškovej, ktorá vo svojom príspevku k 14. medzinárodnému zjazdu slavistov (uskutočnenému r. 2008 v Ochride) konštatovala, že „pokud se týká reakcí zahraniční odborné veřejnosti, tak ta k neexistenci etymologického slovníku makedonského jazyka rozhodně lhostejná není. Potřeba makedonského etymologického slovníku je vyvolána především novým makedonským dialektickým materiálům, který je postupně zveřejňován“⁸ – v tejto súvislosti si dovoľujeme vysloviť názor, že adekvátna etymologická interpretácia macedónskej slovnej zásoby (akiste nielen nárečovej) môže prehĺbiť existujúce poznatky o lexikálnych izoglosných väzbách medzi slovanskými jazykmi, identifikovať miestne archaizmy a relikty inšpiratívne pre rekonštrukciu praslovanskej lexiky, obohatiť inventár lexém ilustrujúcich určitý sémantický vývin (ďalšie typologické paralely) a pod. Nové projekty macedónskej etymologickej lexikografie sú preto významné aj v širších slavistických, balkanistických, indoeuropeistických či vôbec všeobecnolingvistických súvislostiach; nový časopis môže zároveň prispieť k prehĺbeniu odborného záujmu o etymologickú problematiku macedónskej lexiky aj na medzinárodnej úrovni.

Do realizácie všetkých aktuálnych tvorivých zámerov (a do prekonávania všetkých „extralingvistických“ ťažkostí, ktoré, žiaľ, vedia komplikovať serióznu vedeckú prácu) prajeme kolegom v Skopje veľa síl – ich práca je v konečnom dôsledku dôležitá aj pre slovenskú slavistiku.

⁷ Цветановски, Г. – Митревски, Љ. – Танески, З.: Словачко-македонски речник. Скопје: Винсент графика, 2014. 480 стр.

⁸ Janyšková, I.: K některým aktuálním otázkám slovanské etymologie. In: *Slavia*, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 79 (s odkazmi na ďalšiu literatúru).